

## مقدمه

انسان که خود یارای دستیابی به نیک بختی و کمال را ندارد، همواره نیازمند هدایت الهی است، و این هدایت تنها از رهگذر آموزه‌ی ویژه‌ی خداوندی (وحی) بر انسان‌های برگزیده میسر است؛ از این روی وحی پایه و قوام بعثت پیامبران و مهم‌ترین و ارزنده‌ترین گوهر آسمانی بر دامن زمینیان بوده و هیچ جایگزینی برایش یافت نمی‌شود. تاریخ جوامع بشری نیز نشان می‌دهد که کسانی با سابقه‌ی درخشان برای هدایت انسان‌ها خود را پیامبر الهی خوانده و مدعی شدند که از راه ارتباط ویژه‌ی با خداوند از جانب او پیامی آورده‌اند که فوق دانش بشر و ورای مجاری حس و عقل و تجربه است و برای اثبات ادعای خود معجزه نیز آورده‌اند آنها انسان‌های برگزیده‌ای هستند که صاحب علم لدنی و عصمت و از همه مهم‌تر ویژگی دریافت وحی از ناحیه‌ی الهی هستند. وحی از مفاهیم بنیادی اسلام است و هیچ کتاب مقدسی؛ مانند قرآن درباره‌ی آن سخن نگفته است و بی‌تردید پایه و قوام بعثت انبیاء و مرز تمایز ادیان الهی از اندیشه‌های نوساخته‌ی بشری است.

امروزه فرهنگ و تفکر جدید که حاکم بر جهان کنونی است به دلایل گوناگون، از این بنیادی‌ترین تکیه‌گاه اندیشه دینی روی برتافته است. پی‌جویی و شناخت عوامل و انگیزه‌های این روی گردانی هرچند امری دشوار می‌نماید؛ لیکن خطیر و پرررفا است.

به گمان ما، اندیشه‌ی غالب در جهان غرب با برداشت ناصواب خود از وحی الهی و تلقی آن در قالب مکاشفه‌ی شخصی، اثبات ناپذیر که هیچ ویژگی بارز و امتیاز چشمگیری در سنجش با سایر دانسته‌های انسان نیز ندارد و افزون بر ناستواری آن، دشواری‌های اجتناب ناپذیر بسیاری را پیش روی خود پدید آورده است.

از سویی دیگر همین جریان فکری با دعوی امتناء بر وحی متونی را به عنوان متون مقدس دینی و به اصطلاح وحیانی به رسمیت می‌شناخت که جز یک مشت گزارش تاریخی متناقضی نبود. و از نظر اسناد تاریخی و محتوای دینی فاقد هرگونه صلاحیت لازم و کافی برای اثبات و ارائه‌ی پیام خدای متعال بود و در نتیجه به هیچ روی نمی‌توانست به عنوان سخن خدا تثبیت شود. این عوامل سبب گردیده تا جامعه‌ی

بشری در پایان مدرنیته که آخرین پیشنهاد آن عنوان به ظاهر زیبای (تجربه دینی) است سرگردان شود و از پیام حیات آفرین وحی محروم ماند. لذا ما در این نوشتار در صدد بیان جایگاه وحی و تفاوت‌های عمده‌ی آن با تجربه دینی هستیم؛ به همین دلیل در فصل اول این تحقیق به بیان کلیات، مفاهیم و مبانی وحی، الهام، تجربه دینی پرداخته ایم.

فصل دوم؛ وحی در اسلام، وحی در قرآن و اقسام آن، وحی از نظر روایات، وحی از دیدگاه اندیشمندان اسلامی مانند؛ ابن سینا، ملاصدرا، علامه طباطبائی، ابن عربی، مجلسی و مطهری را مورد بحث و بررسی قرار می دهیم.

فصل سوم؛ تجربه‌ی دینی از دیدگاه دانشمندان مسیحی مانند؛ ویلیام جیمز، شلایر ماخر، وین پراودفوت، را بیان می کند.

و در فصل چهارم: مقایسه تجربه دینی با وحی و پاسخ به شبهات می پردازیم.

# کلیات تحقیق

۱. تعریف و تبیین موضوع
۲. اهمیت و ضرورت تحقیق
۳. اهداف و فوائد تحقیق
۴. پیشینه موضوع تحقیق
۵. سؤالات تحقیق
۶. فرضیه تحقیق
۷. پیش فرض‌های تحقیق
۸. روش تحقیق
۹. مفاهیم و متغیرها
۱۰. ساختار تحقیق
۱۱. محدودیت و مشکلات

## ۱. تعریف و تبیین موضوع

وحی در زبان عرب و نیز در قرآن کریم کاربردهای گوناگونی دارد که در نگاه آغازین با هم متفاوت می‌باشد اما لغت شناسان عنصر مشترک این معانی را پیام سریع و نهایی دانستند.

پیامبران برای دریافت فرمان نبوت و همچنین فراگرفتن آیین خود باید یک نوع رابطه با مبدأ جهان آفرینش داشته باشند و به این وسیله حقایق را از آن مبدأ بزرگ دریافت دارند، این رابطه که وحی نام دارد از نقاط اسرارآمیز زندگی پیامبران است. وحی مقوله‌ای فراتر از افق فکری بشر می‌باشد و با دلایل و نشانه‌های قطعی در متن خود حقانیت و حقیقت خویش را به اثبات می‌رساند و فقط از ناحیه‌ی خدا به برخی از انسان‌های شایسته افاضه می‌شود. اما در دوره‌ی نوین جریان متفاوتی نسبت به پدیده‌ی وحی شکل گرفت که وجود آن را نفی می‌کرد. طرفداران این دیدگاه وحی را مواجهه‌ی پیامبر صلی الله علیه و آله با خدا دانستند و آن را با تجربه و حالات روحی پیامبر صلی الله علیه و آله یکی پنداشتند. طبق این نظر وحی اخذ حقایق از پروردگار عالم نیست بلکه همان مواجهه است، مواجهه‌ای که نوعی ره‌یافت روحی و وضعیت روانی، همراه با احساس آرامش و سرسپردگی تام به متعلق را فراهم می‌آورد. تجربه انگاری وحی هم اکنون در غرب اعتبار بیشتری یافته و معتقد است وحی از سنخ دانش و معرفت و گزاره نیست که به پیامبر صلی الله علیه و آله القاء شود بلکه نوعی اکتشاف خویشتن است خداوند گزاره را وحی نمی‌کند بلکه خودش را وحی می‌کند. وحی در وقایع تاریخی و اصیل برای انسان رخ داده و نمودار تجربه‌ی انسان از خدا در لحظات مهم تاریخ است. در این دیدگاه خداوند بر آن نبود که یک کتاب معصوم از خطا و اشتباه فرو فرستد بلکه او خواست وقایعی را در حیات افراد و جوامع به منصفه ظهور در آورد.

با اینکه تجربه‌ی دینی دارای ابعاد گوناگونی است و از دیدگاه‌های مختلف می‌توان به این موضوع پرداخت و افراد متعددی همچون شهید مطهری (ره) و آقای جوادی آملی و ... در صدد پاسخگویی به این مسأله برآمدند ولی این مسأله طبق تحقیقات ما به طور جامع در جایی مطرح نگشته که قصد ما این است که در حدّ وّسع به طور جامع به این مسأله بپردازیم.

## ۲. اهمیت و ضرورت تحقیق

مسأله‌ی رابطه‌ی بین تجربه‌ی دینی و وحی یکی از مشهورترین مباحث در تاریخ است و با وجود بحث بی‌وقفه در این زمینه هنوز تازگی و اهمیت خود را از دست نداده؛ چراکه هنوز هم در کتب و بعضی سایت‌ها و آثار برخی از به اصطلاح روشنفکران شبهاتی درباره‌ی این مسأله تبلیغ می‌شود که مخاطبان خام را دچار انحراف کرده و دست کم با شک و تردید مواجه می‌کند. باید دانست یکی از مهم‌ترین منابع استنباط دین، کتب دینی به ویژه قرآن است؛ بنابراین با سست شدن جایگاه وحی، این منبع به خطر می‌افتد؛ چرا که وحی نشانگر اهمیت کتاب آسمانی ما قرآن است به همین خاطر مادر این تحقیق در صدد بیان جایگاه حقیقی وحی و تفاوت آن با تجربه‌ی دینی هستیم.

## ۳. اهداف و فوائد تحقیق

هدف ما در این تحقیق شناساندن راه صحیح از ناصحیح برای داشتن عقایدی محکم و متقن است چرا که دشمنان با ایجاد شبهات سعی می‌کنند که اعتقادات افراد جوامع اسلامی، بخصوص قشر جوان را تضعیف کنند. یکی از مواردی که هدف شبهات قرار گرفته مسأله وحی به عنوان تنها منبع دریافت حقایق از خداوند عالم از طریق معصوم‌ترین و شایسته‌ترین افراد است. در این تحقیق با بررسی عمده و اصولی وحی با مسأله تجربه‌ی دینی در صدد پاسخگویی به شبهاتی در حدّ وّسع هستیم که وحی پیامبر صلی الله علیه و آله را نوعی تجربه‌ی دینی می‌داند.

## ۴. پیشینه موضوع تحقیق

یکی از مشهورترین مباحث در تاریخ بشر رابطه‌ی بین تجربه‌ی دینی و وحی است که با وجود اینکه از پیدایش آن بیش از دو قرن نمی‌گذرد اما پیشینه‌ی گسترده‌تری دارد که تا به امروز نیز ادامه پیدا کرده. مسأله وحی با تجربه دینی، اولین با توسط فردیک شلایرماخر در کتاب ایمان مسیحی مطرح شد و بعد از ویلیام جیمز در کتاب انواع تجربه دینی در سال (۱۸۴۲-۱۹۱۰) به این موضوع پرداخت و بعد از جیمز

۷۲. فیروزآبادی، مجدالدین محمد، **قاموس المحيط**، ضبط و توثیق یوسف الشیخ محمد البقاعی، بیروت، دارالفکر، ۱۴۲۸ق

۷۳. فیض کاشانی، محمدمحسن، **تفسیر الصافی**، تحقیق حسین اعلمی، تهران، مکتبه الصدر، چاپ ۲، ۱۴۱۵ق، ج ۳

۷۴. قائمی نیا، علیرضا، **تجربه‌ی دینی و گوهر دین**، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۱

۷۵. -----، **وحی و افعال گفتاری**، قم، زلال کوثر، چاپ ۱، ۱۳۸۱

۷۶. قرشی، علی اکبر، **قاموس قرآن**، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۲، ج ۵

۷۷. قمی، عباس، **سفینه البحار**، قم، اسوه، چاپ ۱، ۱۴۱۴ق، ج ۴

۷۸. قمی، علی بن ابراهیم بن هاشم، **تفسیر قمی**، مصحح سید طیب جزایری، قم، دارالکتب، بی تا، ج ۶

۷۹. کریمی، مصطفی، **وحی شناسی**، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، چاپ ۲، ۱۳۸۷

۸۰. کلینی، محمد بن یعقوب، **اصول کافی**، ترجمه صادق حسن زاده، قم، قائم آل محمد صلی الله علیه و آله، چاپ ۵، ۱۳۹۰، ج ۱

۸۱. گالووی، آلن و پانن برگ، **الهیات تاریخی**، ترجمه مراد فرهادپور، بی جا، مؤسسه صراط، بی تا

۸۲. گیسلر، نورمن. ال، **فلسفه دین**، ترجمه حمید رضا آیت اللهی، تهران، حکمت، ۱۳۹۱

۸۳. مجتهد شبستری، محمد، **ایمان و آزادی**، تهران، طرح نو، چاپ ۴، ۱۳۸۲

۸۴. -----، **نقد بر قرائت رسمی از دین**، تهران، طرح نو، ۱۳۸۴

۸۵. مجلسی، محمدباقر، **بحار الانوار**، بیروت، الوفا، چاپ ۲، ۱۴۰۳ق

۸۶. محمدی ری شهری، محمد، **فلسفه وحی و نبوت**، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۵۹
۸۷. مدیرشانه چی، کاظم، **درایه الحدیث**، قم، دارالثقلین، چاپ ۱، ۱۳۷۹
۸۸. مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان، **قرآن پژوهی**، اصفهان، مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه، ۱۳۸۸
۸۹. مصباح یزدی، محمدتقی، **آموزش فلسفه**، تهران، شرکت چاپ و نشر بین المللی، ۱۳۸۸، ج ۱
۹۰. مصطفوی، حسن، **التحقیق فی کلمات القرآن کریم**، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ ۱، ۱۳۶۸، ج ۱۰
۹۱. مطهری، مرتضی، **خاتمیت**، تهران، صدرا، ۱۳۶۶
۹۲. -----، **مجموعه آثار**، تهران، صدرا، ۱۳۷۸
۹۳. -----، **نبوت**، قم، صدرا، چاپ ۱۳، ۱۳۷۳
۹۴. -----، **وحی و نبوت**، تهران، صدرا، بی تا
۹۵. مظفر، محمدرضا، **المنطق**، قم، دارالعلم، چاپ ۷، ۱۳۸۷، ج ۲
۹۶. معرفت، محمدهادی، **علوم قرآنی**، قم، تمهید، ۱۳۸۹
۹۷. مکارم شیرازی، ناصر، **تفسیر نمونه**، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۴، ج ۲۰
۹۸. نصری، عبدالله، **مبانی رسالت انبیاء در قرآن**، تهران، سروش، چاپ ۱، ۱۳۷۶
۹۹. -----، **یقین گمشده: گفت و گوهایی در باب فلسفه دین**، تهران، سروش، چاپ ۱، ۱۳۸۰

۱۰۰. هوردرن، ویلیام، **راهنمای الهیات پروتستان**، ترجمه طاطروس میکائیلیان، تهران، علمی و فرهنگی، ۱۳۶۸

۱۰۱. هیک، جان، **فلسفه دین**، ترجمه بهرام راد، بی‌جا، نشر بین المللی الهدی، ۱۳۷۲

۱۰۲. یزدانی، عباس، **تجربه دینی: مجموعه نگاه نو**، قم، زلال کوثر، چاپ ۱، ۱۳۸۱

## فهرست مقالات

۱. بهشتی، روح الله، عقل و وحی از منظر علامه طباطبایی، مقاله ۱، دوره ۸، شماره ۹، بهار ۹۰
۲. حسنی، ابوالحسن، وحی و تجربه دینی از دیدگاه استاد مطهری، مجله معرفت، شماره ۸۷، ۱۳۸۹
۳. حوزه‌های فلسفه اسلامی، چیستی وحی از دیدگاه ملاصدرا، فصلنامه معرفت کلامی، سال اول، شماره ۲، تابستان ۸۹
۴. رو، ویلیام، تجربه دینی و عرفانی، ترجمه اسماعیل سلیمانی زکی، مجله نقد و نظر، شماره ۲۳ و ۲۴، ۱۳۷۹
۵. زارع پور، فلسفه و نقش وحی در زندگی اسلامی، سایت تاریخی و فرهنگی قرآنی
۶. سروش، مجله کیهان، شماره ۳۹
۷. صالحی امیری، دین پژوهی تجربه دینی، صباح، شماره ۱۵ و ۱۶، بهار و تابستان ۱۳۸۴
۸. عباسی، ولی الله، تفاوت وحی و تجربه دینی، فصلنامه رواق اندیشه، شماره ۳۴، پاییز ۱۳۸۸
۹. عباسی، ولی الله، رویکرد گوهرگرایان به پلورالیسم دینی، رواق اندیشه، شماره ۱۱
۱۰. لگنهاوزن، محمد، اقتراح درباره تجربه دینی، مجله نقد و نظر، شماره ۲۳ و ۲۴، ۱۳۷۹
۱۱. لگنهاوزن، محمد، تجربه دینی اسلامی، فصلنامه حوزه و دانشگاه، شماره ۳۸، بهار ۱۳۷۳
۱۲. ماخر، شلایر، بررسی در فلسفه دین، ترجمه هژیر مهری، آبان ۹۲
۱۳. موسوی، سیدعلی و رضا برنجکار، ماهیت وحی از دیدگاه علامه مجلسی، فصلنامه علمی - پژوهشی دانشگاه قم، شماره ۱

۱۴. مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، مفهوم شناسی وحی و الهام در لغت و

قرآن و روایات، سامانه نشریات، سال دوم، شماره ۲، ۱۳۸۸

۱۵. مقایسه رویکرد تفسیری در فهم قرآن و عهدین، قبسات، شماره ۲۹